

95 РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ В ГАЛИЧИНІ (1848—1943)

Рівно 95 років проминує в дні 15 травня ц. р. з того часу, коли то в прадавній столиці Галичини, в пам'ятну весну народів 1848 року, неспівним кроком малої дитини появився на світ перший український часопис у Галичині, що вже своєю доволі символічною на ті часи назвою „Зоря Галицька” — став передвісником світанку реального національного, політичного та культурного відродження галицьких українців. Ця обставина була може й спонукою влаштувати, — не зважаючи на важкий воєнний час, на знищені большевицькою інвазією і здекоплетовані бібліотеки, архіви та музеї — виставку української преси в Галичині, що, як перший цього роду почин нашого культурного будівництва, перейде до історії нашої преси як творчий баланс її майже столітньої праці на службі народу. Взятась за це діло Спілка Праці Українських Журналістів і працею наших наукових працівників, при визначній і всебічній допомозі німецьких урядових чинників, перевела в чин гарний і корисний задум, а день 29 квітня — день відкриття цієї виставки — творив справжню корону цього почину, якого ініціаторам і реалізаторам треба справді бути вдячним.

Ви в першій невеличкій кімнатці виставових залів Картиної Галерії на вул. Поштової 3 (Оссолінських). Скромно, ніби соромлячись своїх невеличких розмірів, притулася біля стін вітрини з первістками, — як читаємо в надписі, — української галицької преси 1848/49 рр. Вживотлі, злежали листки дивляться на вас своїми старечими очима. Це перше число „Зорі Галицької”, що своєю „блудною до руського народу” нагадує вам добу „Руської Ради”, першого з'їзду руських вчених — добу перших політичних кроків розгубленої на шляхах історії галицької вітки нашого народу. Обабіч нього — вже з іншими політичними амбіціями два суперники „Зорі” — „Дневник Руський” і „Галичоруський Вістник” з 1850 р. І цією трійцею перших часописів започатковано експантні галицько-української преси 19-ого століття, що займають дві перші кімнати виставових приміщень. Зараз же за нею „Лада — письмо современное руским дивидям і молодіциам в забаву і поученіє” (1853 р.) і „Новини”, і „Пчела”, і з двомовним текстом „Сельская Рада” та перша книжка „Семейної бібліотеки”, що її видавав Северин Шехович 1855 р. Ще кілька примірників урядових видань 1849 і наступних років, і ви вже заповнієте око на пресі 60-их рр., яку репрезентує поважний на ті часи орган „Слово” та перше літературне „письмо для забави і науки” „Вечерниці”. Роки 1863-65 показують вам передвісників галицької педагогічної преси („Дом і школа”), видаваного Я. Головацьким „Галичанина” та літературно-політичного вісника, редагованого Ксеофонтим Климовичем п. з. „Мета”, що творив уже поважний на ті часи крок вперед у розвитку нашої преси. Ще хвилину вашу увагу приковує перший провінційний часопис „Голос Народний” з Коломиї (1865) та „Письмо для красавиці” — „Русалка”, як перше з являється і, число літературно-наукового „письма” „Правда” — з усіма пізнішими варіантами — редагованого В. Барвінським, а згодом І. Стронським, тієї „Правди”, що в ній містилися стільки своїх матеріалів та творів наш визначний письменники і публіцисти. А ось знову Коломия. Цим разом — гумористичний журнал „Кропило” — передвісник пізніших „Жорен”, чи „Страхопула”, чи передвоєнного „Комара”. А далі „Господар” — перестові фахової сільсько-господарської преси — і одна з перших релігійних газет „Сіон рускій”, і славновісна Наумовичева „Наука”. Врешті ви при пресі Франківської доби, що вити-

нула сильну печать на українській журналістиці і публіцистиці. Тут „Друг” і „Громадський Друг”, „Зоря” і „Денишя” та народна газета „Віче” з 1880 р., що своєю відозвою „Панове браття виборці од Станиславова і Галича” мимохіть переносить вас у часи колишніх історичних галицьких виборів. Врешті з'являється перед вами, на жаль, вже 5-те число старенького дідуся-сеніора галицької довоєнної преси, „Діла” з 1881 р., яке вже тоді своїм форматом і політичним наставленням давав запоруку гарного і творчого розвитку української преси.

У відділі преси 1881-87 рр. цікаво придивляється до першого, дитячого часопису „Прийatelj дітей” і латинськими черенками друкованого „Світла” та першого журналу, присвяченого Закарпаттю „Прикарпатська Русь”, а врешті і до перших зразків правничих газет. 90-ті рр. показують гарно і цікаво редагований для молоді „Дзвінок”, перший радикальний часопис „Народ”, різні видання „Общества ім. Качковського”, Франкове „Життя і Слово” і перший робітничий часопис тодішньої української соціал-демократії — знову друкований латинкою — „Робітник”. Незвичайно поважно презентуються між ними у відділі преси 1898—900-их рр. записки НТШ, „Літературно-науковий Вісник”, політичний орган „Свобода” та великого формату суспільно-політичний часопис „Будучність”, видаваний Е. Левницьким, В. Охримовичем та І. Трушем.

І так ідучи крок за кроком від одного виставового станка до другого та придивляючись до щораз то нових назав газет, яких кількість за року на рік більшала, дізнаєте враження, що запуснені в землю кволі корінці першого друкованого періодичного слова в Галичині розрослись у міцно розгалужене сильне дерево з розлогим віттям, яке все далі й далі пускає нові парості. Кволого, немічного, що не змогло вирости, — тут не багато. А втім, найкраще показують нам оцей природний гін зростання української преси в Галичині графікони: від 2-ох газет (чи журналів) 1848 року через 10 у 1867/8 рр. — 24 у 1882 р. до 31 у 1900 році — а в усіх них увесь сенс і зміст українського культурного зростання галицьких українців за півстоліття.

Переходите до кімнати третьої і великої та просторої четвертої, де розміщена преса XX-го ст. І раптом вам здається, що ви у джунглях. Ціла справжня повіль більших і менших, скромних і багато оформлених часописів, журналів, періодиків. Тут окреме місце займає незвичайно багата політична преса 1901—1939 рр., львівська і провінційна. Тут є і епігон засадуєної та завансованої преси 19 ст. (Руслан — Галичанин, Громадський Голос — Свобода), тут і нові часописи, щойно такі засновані („Воля”, „Гайдамаки”, „Праця”, „Вперед” — періоду до великої війни і післявоєнного періоду (1920—1939 рр.). І як колись всі вони вели запеклу боротьбу за політичну гегемонію, так сьогодні, в день свого ювілею, у мирній згоді і злагоді, ніби втомлені білці, рядочком уклались поруч: „Нова Зоря” біля „Праці”, „Сельроб” біля „Нашого княча” чи „Рідного Грунту”, а „Неділя” біля „Землі і Волі”. А далі ще в більший згоді „Новий Час” з „Українськими Вістями” чи „Народна Справа” з „Новим Селом”. Знайшовся у цій компанії і „Селянин” — орган табору марш. Підсудського, що теж мав свою політичну амбіцію. А над ними усіма широко — на окремому століку — розсілося старе, випробуване у безчислених боях „Діло”, що ніби з легковажною посмішкою скося дивиться на своїх кумпанів, співтоваришів галицького політичного полігону. Великі

білі плями славетних конфіскацій ряснують ніби близи по загояних, але болючих колись ранах.

Та немає часу на роздумування. Ще дрібка уваги належиться окремо розташованій краєвій і політичній пресі Перемишля і Станиславова, Сокаля і Самбора, Яворова і Нового Санча. Всі вони мали теж свою льокальну пресу, нерідко з гострими політичними кітцями. А далі широко розляглись політичні, літературні, церковні, правничі, мистецькі місячники, кварталники, між якими можете подібати і заслужені поваги чи своєрідні оригінали в стилі „Немезиди“, „Прозри“ — чи літературної ефемериди „Вість“. І знову станки — вітрини, і знову порозкладані журнали, часописи всякого змісту — всякого призначення: педагогічні й спортові, жіночі і гумористичні, пластові журнали для дітей і молоді, ремісничі і купецькі, сільсько-господарські і кооперативні — різного-прерізного формату, різного стажу і призначення. Побачите тут і стрілецьку пресу — рукописну і друковану, видавня тайного українського університету і підпілля, учнівську рукописну пресу і т. д. і т. д.

На окремому столику розкладено кілька десятків преси часів большевицької окупації Галичини з агітаційно-крикливими заголовками. Здебільшого мають вони 2 спільні компоненти назов: або „червоний“ („Червоний Тернопіль“, „Червоний Збараж“, „Скалат“), або новий („Нове життя“, „Нова більшовицька перемога“ і т. д.). У цьому велетенському рості преси 1900—1939 рр. дозволяють чудово орієнтуватися графікони: рр. 1900—1914 — 65 газетних (чи журнальних) назов, 1914—1920 (часи війни) — тільки 20 назов, але уже в 1939 — аж 145 назов, що й творить вершок досьогочасного росту української преси в Галичині.

Окрема кімната відведена українській пресі в Галичині в рр. 1941—1943, якої розвиток, зокрема коли йде про кількість, поважно зумовлений воєнними часами (брак паперу). Передовсім констатуємо тут наявність величезного числа провінційної преси в рр. 1941-42, коли то чи не в кожному хочби й найменшому, містечку була льокальна газета. Мала тоді свою газетку Турка н. Стриєм і Тереховля, Товмач і Любачів та багато інших міст і містечок. Загальна статистика пресових видань цих років графічно змальована ось як: 1941 р. — 48 назов, 1942 — 38, 1943 — 27; це останнє число охоплює всі жанри пресових видань, отже щоденну і тижневу пресу, пресу для молоді і дітвори, літературно-мистецькі журнали, сільсько-господарську і фахову пресу.

На окрему згадку заслуговує окрема, з почуттям великого мистецького смаку оформлена зала, де розміщені пресові і книжкові експонати Українського В-ва Краків—Львів, що презентувало нам цілий свій трирічний видавничий дорібок, який показує незвичайно велике і цінне багатство, зокрема в ділянці словниковій, книжок літературного, мистецького, наукового, історично-критичного, фахового та популярного змісту. І різnorodна тематика видань, і їх — як на воєнні часи — високо-мистецьке оформлення, робить якнайскоріше враження.

Ось, чим перша виставка української преси в Галичині, що, влаштована з великим вкладом праці, незвичайно вміло розташована, багато удекорована квітами, заслуговує на повне признание її ініціаторів і співтворців.

Залишаємо просторі кімнати виставових зал, залишаємо за собою багатогранний і дорогоцінний клад української духової культури — 95 років української преси в Галичині, що може бути горда на свій імпозантний і творчий дорібок — на свій капітал, на якому виховувались і далі виховуватимуться цілі покоління українського народу.